

HERPETOFAUNA ALS GRENSGEVAL

VERSLAG VAN EEN EXCURSIE VAN DE HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

A.J.W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick

Op 19 juni 2004 hield de Herpetologische Studiegroep een synchrone excursie op drie plekken langs de Nederlands-Duitse grens. De bedoeling van de studiegroep was om gegevens te verzamelen van plekken waar normalerwijze slecht wordt geïnventariseerd om daarmee het waarnemingenbestand aan te vullen. Tevens zou aandacht gegeven worden aan terreinen aan de Duitse zijde van de grens om te bekijken of Nederlandse en Duitse populaties met elkaar in verbinding staan en om te onderzoeken in hoeverre de landsgrens ook voor de herpetofauna een barrière is. De weersvoorspellingen voor de dag waren evenwel slecht, het opkomstpercentage navenant, maar ondanks dat hadden de thuisblijvers weer eens ongelijk.

LOCATIES

In totaal namen een vijftiental personen aan de inventarisaties deel. In het noorden meldten zich bij de kerk van Wellerlooi drie deelnemers die 's morgens heideterreinen bij de Wellsche Hut en de Bergerheide bezochten en 's middags door het slechte weer verdreven werden naar Landgoed De Hamert, waar

niet meer werd geïnventariseerd, maar gefotografeerd. In Midden-Limburg verzamelden zich bij de kerk van Swalmen vier enthousiastelingen. In een vergaande staat van zwangerschap bracht één van hen de drie anderen naar de Witte steen ter hoogte van Reuver, waarna deze langs de grens over de Prinsendijk naar de Boschheide bij Swalmen liepen. Ondanks forse regen- en hagelbuien bereik-

te de groep rond vijf uur de eindbestemming. In Zuid-Limburg was de opkomst het hoogst en het weer het minst slecht. Bij de kerk van Abdissenbosch waren rond tien uur acht mensen aanwezig. Deze groep bezocht de Lange Pool, een vergrast heideterrein langs de grens en week daarna uit naar een oude zandgroeve langs de Heiweg. De groep bezocht ook nog de Brunsummerheide (omgeving Zilverstrand) en het terrein van een oude mijnschacht bij Nieuwenhagen. Deze groep verloochende daarmee een beetje het doel van de dag, maar zag desondanks een aantal leuke soorten (zie tabel I).

PRINSENDIJK

Omdat alleen de Midden-Limburgse groep zich aan de gestelde opdracht hield en inderdaad beide zijden van de grens inventariseerde, wordt wat uitgebreider stilgestaan bij de resultaten van dit veldbezoek. De Prinsendijk is een zandweg die pal langs de grens loopt tussen Reuver en Swalmen. Aan de Duitse zijde liggen het Brachter en Diergardscher Wald, uitgestrekte bossen die de overgang markeren van het middenteras van de Maas naar het Maas-Rijnhoogterras. De overgang is na de laatste ijstijd ontstaan door afzettingen van voornamelijk dekzanden door Rijn en Maas, waarna de Maas in deze afzettingen later weer een nieuwe bedding heeft uitgesleten. Het hoogteverschil tussen midden- en hoogterras is ongeveer 35 m. Het middenteras ligt op ± 25 m +NAP, het hoogterras op ± 60 m +NAP. De terrasovergang zelf is hoofdzakelijk begroeid met naaldbos. Aan de Nederlandse zijde van de grens, in het Meerlebroek, liggen vooral weilanden. Dit gebied is vrij nat, hetgeen voor een groot deel veroorzaakt wordt door uittredend kwelwater. Recent zijn grote delen van het Meerlebroek omgevormd tot natuurontwikkelingsgebied (figuur 1), waarbij grote wateren zijn aangelegd die vooral voor amfibieën interessant zijn. Het gebied is thans nog niet optimaal gekoloniseerd, hoewel de meeste soorten die verwacht kunnen worden inmiddels wel zijn aangetroffen (DAMSTRA, 2004). Het geïnventariseerde traject doet qua landschappelijke

FIGUUR 1

Het Meerlebroek met op de voorgrond het natuurontwikkelingsproject en op de achtergrond de begroeide helling van het Maas-Rijn hoogterras. De Prinsendijk loopt als een onverharde eikenlaan parallel langs de onderkant van de terrasrand (foto: A. Lenders).

TABEL 1

De soorten amfibieën en reptielen die bij de drie excursies werden waargenomen.

Naam		Noord	Midden	Zuid
Kleine watersalamander	<i>Triturus vulgaris</i>		X	
Gewone pad	<i>Bufo bufo</i>		X	X
Rugstreeppad	<i>Bufo calamita</i>		X	X
Heikikker	<i>Rana arvalis</i>	X		
Bruine kikker	<i>Rana temporaria</i>		X	X
Poelkikker	<i>Rana lessonae</i>		X	
Middelste groene kikker	<i>Rana klepton esculenta</i>			X
Groene kikker complex	<i>Rana esculenta synklepton</i>		X	X
Hazelworm	<i>Anguis fragilis</i>		X	
Zandhagedis	<i>Lacerta agilis</i>	X	X	X
Levendbarende hagedis	<i>Zootoca vivipara</i>		X	X

opbouw sterk denken aan de overgang tussen het Blankwater en het Elmpter Wald waar enkele jaren eerder een soortgelijke inrichting heeft plaatsgevonden en waar inmiddels acht soorten amfibieën en drie soorten reptielen zijn waargenomen (LENDERS, 2001).

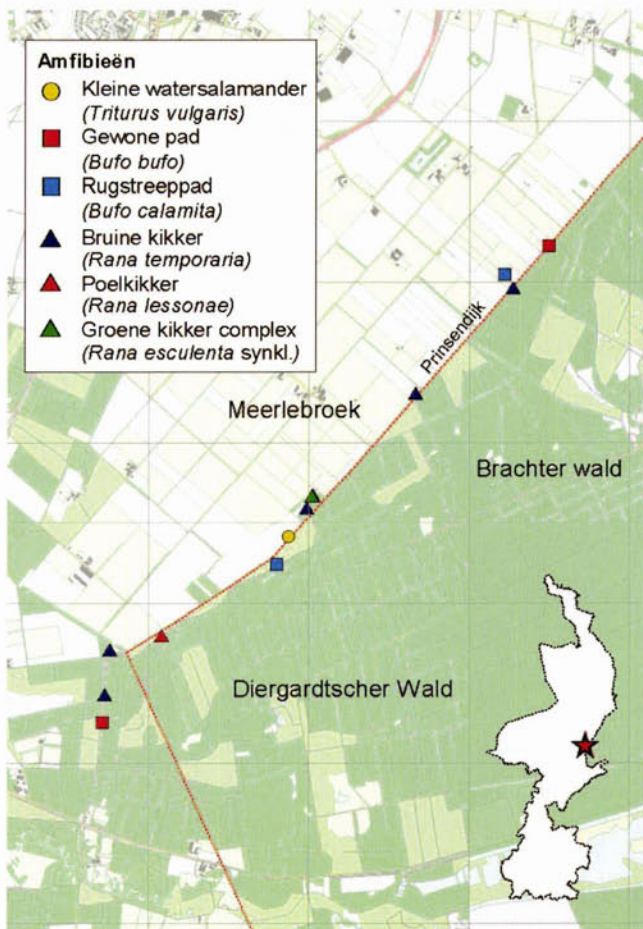
WAARNEMINGEN

Alle waarnemingen hebben betrekking op het landhabitat. Omdat de inventarisatie in eerste instantie specifiek op reptielen gericht

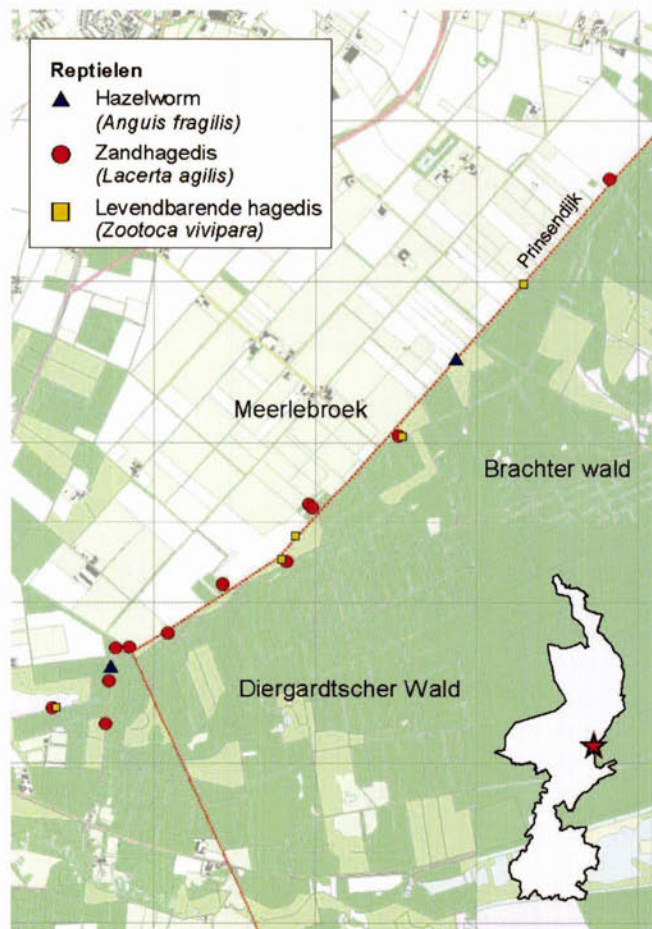
was, had de groep geen schepnetten meege-
nomen en werden de in het Meerlebroek
aanwezige wateren niet onderzocht. Dat er
desondanks redelijk veel amfibieën werden
waargenomen had te maken met het weer
dat voor een groot deel van de dag nogal re-
genachtig was. Een aantal kikkers en padden
werd op de trek waargenomen, anderen
werden ontdekt onder boomstammen en
stenen. De verspreiding van de soorten was
derhalve nogal disjunct (figuur 2). Op diverse
plekken werden de Bruine kikker (*Rana tem-
poraria*), de Gewone pad (*Bufo bufo*) en de

Rugstreeppad (*Bufo calamita*) gezien. De
Poelkikker (*Rana lessonae*) werd slechts op
één plek waargenomen. Bij toeval werd in de
buurt van het natuurontwikkelingsgebied een
juvenile Kleine watersalamander (*Triturus
vulgaris*) aangetroffen die blijkbaar net begon-
nen was aan de trek uit het water. Omdat uit
het gebied nog geen Vinpootsalamanders
(*Triturus helveticus*) zijn gemeld (DAMSTRA,
2004), wordt aangenomen dat het hier inder-
daad een Kleine watersalamander betrof. Bij
juvenile dieren is het onderscheid tussen
beide soorten niet te maken. Het voorkomen
van de Vinpootsalamander is evenwel niet uit
te sluiten omdat deze soort in het aangren-
zende Duitse gebied in diverse wateren
voorkomt (GEIGER & NIEKISCH, 1983). Alle bij
de excursie aangetroffen soorten worden
zowel door GEIGER & NIEKISCH (1983) als
door DAMSTRA (2004) al voor het grensge-
bied genoemd. Dit in tegenstelling tot de eer-
ste Limburgse verspreidingsatlas (VAN DER
COELEN, 1992), waarin het hele gebied één
witte vlek is waar nauwelijks amfibieën wer-
den gezien.

Het voorkomen van de Zandhagedis (*La-*

FIGUUR 2
Waarnemingen van amfibieën langs de Prinsendijk.

FIGUUR 3
Waarnemingen van reptielen langs de Prinsendijk.

FIGUUR 4

De Hazelworm (*Anguis fragilis*), een bijzondere soort die regelmatig langs de Prinsendijk wordt gezien (foto: A. Lenders).

certa agilis) en de Levendbarende hagedis (*Zootoca vivipara*) in het zuidelijk deel van het grensgebied is reeds langer bekend (VAN DER COELEN, 1992). DAMSTRA (2004) vermeldt op Nederlands grondgebied voor het eerst de Hazelworm (*Anguis fragilis*). Aan de Duitse zijde van de grens zijn alle drie de soorten reeds veel eerder aangetroffen (GEIGER & NIEKISCH, 1983). Waarschijnlijk hebben de genoemde reptielen ter plekke een grote verspreiding (figuur 3). Hierbij moet worden opgemerkt dat waarnemingen van Hazelwormen (figuur 4) vrijwel altijd toevallig zijn, zodat de verspreiding van dit dier vaak moeilijk in kaart te brengen is. Tijdens de excursie werd één dier aangetroffen onder een boomstam. Het andere dier lag dood langs het pad.

BEHEER

De Duits-Nederlandse grens langs de Prinsendijk is in alle opzichten scherp. Op de kaart zichtbaar als een rechte streep, in het veld getekend door een abrupte vegetatieovergang tussen bos en grasland. Wat de Duitse zijde teveel aan opgaande vegetatie heeft, heeft de Nederlandse zijde te weinig. Aan de Nederlandse zijde van de grens waren voor amfibieën tot voor kort geen goede voortplantingswateren beschikbaar en is het landbiotoop thans nog steeds niet optimaal. Door het ontbreken van bossages en houtwallen kunnen de dieren zich op veel plekken niet lang buiten het water ophouden en worden ze gedwongen om de bossen aan de Duitse zijde op te zoeken. Alleen een pionierssoort als de Rugstreeppad treft hier een ideaal biotoop aan. In aanvulling van maatregelen naar voren gebracht door DAMSTRA (2004), zou met het aanleggen van enkele houtwallen op Nederlands grondgebied het landbiotoop voor alle amfibieënsoorten sterk verbeterd kunnen worden. Met het ontwikkelen van heideachtige vegetaties op de hogere zandgronden zou men de biotoop nog verder kunnen optimaliseren. Aan de Duitse zijde is het aantal voortplantingsmogelijkheden voor amfibieën te beperkt. Hier zou door het graven van enkele poelen de voortplanting, en daarmee de populatiegroei gestimuleerd kunnen worden.

Ook voor reptielen liggen de knelpunten aan beide zijden van de grens. Heidevegetaties, liefst iets vergrast, vormen voor de meeste soorten een geschikt leefgebied. Naast schuilgelegenheid hebben reptielen ook zonplekken nodig. Aan de Nederlandse zijde ontbreken met name de schuilmogelijkheden, aan de Duitse zijde de zongelegenheden. Op Duits grondgebied zou de stijlrand op enkele plekken opengekappt moeten worden, zodat zich ter plekke een droge heide kan ontwikkelen. Deze vegetatie zou zich op de hogere delen aan de Nederlandse zijde moeten voortzetten en bij goed beheer geleidelijk moeten overgaan in een schrale, natte heide aansluitend aan de waterpartijen in het Meerlebroek.

Kortom hier ligt een uitdaging voor de Duitse en Nederlandse natuurbehouders om te laten zien dat landsgrenzen geen natuurgrenzen zijn. Voor de herpetofauna is de landsgrens er in elk geval niet. De dieren aan weerszijden van de grens zijn reeds geruime tijd met elkaar geïntegreerd. Het wachten is op de ingrepen van de mens om ze ter plekke nog meer bestaansmogelijkheden te geven.

DANKWOORD

Dank gaat natuurlijk uit naar mijn excursiegenoten Jacob van der Weele en Pascal Geukemeyer die voor de waarnemingen hebben gezorgd en ook in barre tijden met stevige hagelbuien die taak niet verwaarloosden. Ook dank aan Harrie van Buggenum (excursiegroep Zuid) en Henk Heijligers (excursiegroep Noord) voor het aanleveren van hun gegevens. Speciale dank gaat uit naar Jacob van der Weele voor

het maken van de verspreidingskaartjes en naar Ykelen Damstra voor het ter plekke noodzakelijke vervoer.

SUMMARY

HERPETOFAUNA: A CROSS-BORDER SURVEY

In the early summer of 2004, the land habitat for amphibians and reptiles was surveyed on both sides of the Dutch-German border in the central part of the province of Limburg. The survey showed the presence of one newt species, two toad species, three frog species and three lizard species (see table I). Some suggestions are made to improve the land and water habitats for these classes of animals on either side of the border. Joint Dutch and German nature management efforts will be required for the best results.

LITERATUUR

- COELEN, J.E.M. VAN DER (RED.), 1992. Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht en Stichting RAVON, Nijmegen.
- DAMSTRA, Y.K., 2004. De nieuwe inrichting van het Meerlebroek. De gevolgen voor de herpetofauna in het gebied. *Natuurhistorisch Maandblad* 93(5): 184-186.
- GEIGER, A. & M. NIEKISCH (HRS.G.), 1983. Die Lurche und Kriechtiere in nördlichen Rheinland. Vorläufiger Verbreitungsatlas. Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland, Neuss.
- LENDERS, A.J.W., 2001. Het Blankwater, een eerste impressie van veelbelovende natuurontwikkeling. Verslag van een excursie van de Herpetologische Studiegroep. *Natuurhistorisch Maandblad* 90(4): 69-73.